

«Նոր ժամանակի կրթություն» ՀԿ

ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԱՏԵՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ԵՆԹԱԿԱ
ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ
ԴԱՍԸՆԹԱՅ

ԱՎԱՐՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ
ԱՇԽԱՏԱՆՔ

Հետազոտության թեման՝ Ընտանիքի հոգեբանություն,
կոնֆլիկտներ

Առարկան՝ Հայոց լեզու և գրականություն

Հետազոտող ուսուցիչ՝ Անուշ Բադալյան

Ուսումնական հաստատություն՝ Ալավերդու Հովհ. Թումանյանի
անվ. հ. 2 հիմն. դպրոց

Երևան 2022

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԸՆՏԱՆԻՔԻ ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, ԿՈՆՖԼԻԿՏԵՐ

- ՆԵՐՍԾՈՒԹՅՈՒՆ.....3
- ԸՆՏԱՆԻՔԻ ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ ԵՎ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ.....4
- ԸՆՏԱՆԻՔԻ ՍՈՅԻԱԼ-ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ.....7
- ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԿՈՆՖԼԻԿՏԵՐԻ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ, ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ
ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՐԵԽԱՅԻ ԱՆՁԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՎՐԱ.....9
- ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ.....16
- ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ.....18

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Ընտանիքը ամուսնության կամ ազգակցության վրա հիմնված մարդկանց փոքր խումբ է, որի անդամները միմյանց հետ կապված են կենցաղի ընդհանրությամբ, փոխադարձ օգնությամբ և բարոյական պատասխանատվությամբ: Բազմաթիվ գիտական և այլ աշխատանքներ են նվիրվել ընտանիքի ամենատարբեր հիմնահարցերին: Ընտանիքի և հասարակության հետ կապն առանձնահատուկ նշանակություն ունի անձի զարգացման, նրա մարդկային ճակատագրի համար: *Թեմայի կարևորությունը կայանում հետևյալում*. Թեման արդիական է այն պատճառով, որ երեխայի սոցիալականացման գործընթացն առաջին հերթին ընթանում է ընտանիքում՝ սոցիալական դերերի, արժեքների յուրացման և սեփական վերաբերմունքը, անհատական առանձնահատկություններն իրագործելու միջոցով: Հետևաբար, դպրոցական կյանքում ծագող խնդիրների նկատմամբ երեխայի վերաբերմունքի մեջ գերակշռող մաս են կազմում ընտանեկան միջավայրում ձեռք բերած սոցիալական դիրքորոշումները: Ընտանիքի կառուցվածքը, ընտանեկան դերերը, հիմնական գործառույթները, ներընտանեկան հարաբերությունների մակարդակները կարևոր դեր և նշանակություն ունեն երեխայի անձի ձևավորման գործընթացում: Ընտանիքը նաև այն սոցիալական միջավայրն է, որտեղ երեխան դպրոցում անցկացրած մի քանի ժամերից հետո փորձում է վերլուծել օրվա իրադարձությունները, տպավորությունները և տեղեկությունները, որոնք պայմանավորված են ներընտանեկան հարաբերությունների բնույթով և ծնողի վերաբերմունքով: Ընտանիքի դերը երեխայի հոգեկան առողջության պահպանման գործում արդիական է հատկապես ներկայիս պայմաններում, երբ տեղեկատվության մեծ հոսքը դժվարեցնում է ինքնուրույն կողմնորոշվելը: Իրականի և երևակայականի սահմանագծին գտնվող դպրոցականը հայտնվելով անելանելի իրավիճակում, չի կարողանում համարժեք վարքագիծ դրսևորել և հայտնվում է վախի, տագնապի ոլորաններում:

Աշխատանքի նպատակն է՝ խորացնել և համալրել ընտանեկան հարաբերությունների առանձնահատկությունների և դժվարությունների մասին գիտելիքները, ինչպես նաև բացահայտել ընտանեկան միջավայրի, ընտանեկան կոնֆլիկտների, ներընտանեկան փոխհարաբերությունների, ծնողական վերաբերմունքի ազդեցությունը երեխայի անձի ձևավորման վրա:

ԸՆՏԱՆԻՔԻ ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ ԵՎ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ

Ընտանիքն ամուսնության, ազգակցության կամ որդեգրման վրա հիմնված մարդկանց փոքր խումբ է, որն ապրում է մի հարկի տակ և վարում է ընդհանուր տնտեսություն: Ընտանիքի անդամները սովորաբար միմյանց հետ կապված են զգացմունքային կապերով, միմյանց նկատմամբ զգում են փոխադարձ պատասխանատվություն: Յուրաքանչյուր ընտանիք կազմված է անդամներից, ինչպես նաև նրանց միջև գոյություն ունեցող կապերից ու փոխհարաբերություններից:

Այդ ամբողջությունն էլ ընտանիքի կառուցվածքն է, որը կարող է աստիճանակարգային (հիերարխիկ) լինել: Այստեղ կա լիդեր (երբեմն մեծ ընտանիքներում մեկից ավելի), կան ենթականեր (կատարողներ), յուրաքանչյուր անդամ ժամանակի ընթացքում ձեռք է բերում իր կարգավիճակը և համապատասխան դերերը:

Ժամանակակից ընտանիքը՝ որպես սոցիալական ինստիտուտ, ենթարկվում է որոշակի սոցիալական նորմերի, վարքի կանոնների, ունի իրավունքների ու պարտականությունների մի շրջանակ, որոնցով կարգավորվում են հարաբերություններն ամուսինների, ծնողների ու երեխաների միջև: Ընտանիքը միավորում է ընդհանուր բյուջետային ծախսերով կապված մարդկանց, որոնք բնակվում են նույն տարածքում՝ նույն տանիքի տակ:

Ընտանիքի տեսակները դասակարգվում են ըստ երկու հիմնական չափանիշների՝ կառուցվածքի և գործառույթների:

Ըստ կառուցվածքի ընտանիքները լինում են՝

1. **Միջուկային կամ նուկլեար.** Առավել տարածված տիպը նուկլեար (միջուկային) ընտանիքն է, որը կազմված է միայն հիմնական անդամներից՝ ամուսնական զույգից և նրանց զավակներից: Այստեղ գործում են առաջնային՝ սերտ ու անմիջական հարաբերությունները: Չնայած այս տիպի ընտանիքը ազգակացական կապեր է պահպանում կնոջ կամ ամուսնու հարազատների հետ, բայց այն մնում է անկախ, ինքնակարգավորվող միավոր:
2. **Ընդլայնված ընտանիք.** Ընտանիքի այս տեսակի կազմում, բացի ամուսիններից և նրանց երեխաներից, մտնում են նաև պապը, տատը, որդեգրված կամ էլ խնամքի տակ գտնվող երեխա և այլ հարազատներ: Ընդլայնված ընտանիքի տեսակ կարող է լինել նաև, երբ երկու միջուկային ընտանիքներ միասին են ապրում:

3. **Էնդոգամիա կամ Էկզոգամիա.** *Էնդոգամիա* նշանակում է ամուսնություն, որը կնքում են միևնույն ազգին, հանրությանը կամ սոցիալական խմբին պատկանող կինը և տղամարդը: Էնդոգամ ամուսնություններն ունեն դրական և բացասական կողմեր: Դրականն է՝ գրեթե նույն մենթալիտետը, արժեքակողմնորոշիչ համակարգը, կենցաղը, լեզուն, հավատը և այլն: Վերջիններս դրական հիմք են հանդիսանում ամուսինների հարմարման գործընթացի համար: Ընդունված կարծիք է, որ Էնդոգամ ընտանիքներում ավելի հեշտ է հասնել փոխըմբռնման՝ հետաքրքրությունների և արժեքների ընդհանրության, վարքի ձևերի և սովորությունների կամ ավանդույթների պահպանման առումով: *Էկզոգամ* ամուսնություն կնքում են տարբեր ազգերին, հանրությանը կամ սոցիալական խմբին պատկանող կինը և տղամարդը: Ընդունված է այն կարծիքը, որ Էկզոգամիայի դեպքում մարդն անկախ է իր ընտրության հարցում, այն նպաստում է հասարակության անդամների ինտեգրացիային, ավելի բաց և ճկուն է դարձնում հասարակության շերտերի միջև առկա սահմանները, բայց այս դեպքում ավելի հաճախ են հարմարման դժվարություններ առաջանում՝ այլ մշակույթի, կենսակերպի, մտածելակերպի ընդունման հարցում:

4. **Մոնոգամիա (մենամուսնություն), պոլիգամիա (բազմամուսնություն) և հերթափոխող մոնոգամիա.** *Դասական մոնոգամիան* ենթադրում է մենամուսնություն ամբողջ կյանքի ընթացքում: Իր առաջացմամբ մոնոգամիան՝ պարտական է՝ տնտեսական պատճառներին՝ հաստատվել են տղամարդու սեփականության, սերունդը հայրական գծով շարունակելու, ժառանգություն ստանալու իրավունքները: *Պոլիգամիան կամ բազմամուսնությունը* դրսևորվում է երկու ձևով՝ պոլիգինիա (բազմակնություն) և պոլիանդրիա (բազմամուսնություն): Պոլիգամիայի գոյությունը կարելի է բացատրել սոցիոկենսաբանության տեսանկյունից, որը նման ամուսնության մեջ տեսնում է էվոյուցիոն, գենետիկական որոշակի հաջորդականություն: Ընդգծվում է, որ պոլիգամիան ավելի բնորոշ է տղամարդկանց: Պոլիգամիայի գոյությունը, նրա այս կամ այն ձևի գերիշխումը կարող է պայմանավորված լինել պատմական ժամանակահատվածով: Պոլիգամիան ծնում է խանդ և մրցակցություն ինչպես տղամարդկանց, այնպես էլ կանանց շրջանում: Այդ պատճառով պոլիգամիայի

ամբողջությունը կախված է տղամարդու ինքնուրույնության պոտենցիալից, կնոջ հարմարվողական հնարավորություններից, հուզական կայունությունից և փոխզիջման ընդունակությունից: *Հերթափոխող մոնոգամիան* ենթադրում է մենամուսնություն կյանքի կոնկրետ ժամանակահատվածում, բայց մի քանի մենամուսնություն կյանքի ամբողջ ընթացքում:

5. Քաղաքացիական կամ պաշտոնական գրանցմամբ ամուսնություն.

6. Ավանդական հայրիշխանություն, ավանդական մայրիշխանություն, նեոհայրիշխանություն (նոր հայրիշխանություն), նեոմայրիշխանություն (նոր մայրիշխանություն) և էգալիտար ընտանիք. *Ավանդական հայրիշխանական ընտանիքում* ամուսինը անվիճելի հեղինակություն է, վառ է արտահայտված կնոջ կախվածությունը ամուսնուց և երեխաների կախվածությունը ծնողներից: Տղամարդու դերն է «տեր», «նյութական ապահովող», «սնունդ հայթայթող»: *Ավանդական մայրիշխանական ընտանիքում* պատկերը հակառակն է: *Նեոհայրիշխանության* դեպքում ընտանիքում ռազմավարական և գործարար առաջնորդ է տղամարդը, տակտիկական և հուզական առաջնորդ է կինը: Տղամարդը մշակում և իրագործում է ընտանիքի երկարաժամկետ ծրագրերը, հաստատում նրա զարգացման նպատակները, ընտրում նպատակներին հասնելու միջոցները: Կինը մշակում և իրագործում է ընտանիքի կարճաժամկետ ծրագրերը, այսինքն՝ առօրյա կոնկրետ խնդիրները: Հատկապես կարևորվում է ներընտանեկան փոխահարաբերությունների ճիշտ կառուցումը: Հակառակ պատկերն է *նեոմայրիշխանական ընտանիքում*: Այս երկու տեսակների էականն այն է, որ կատարվում է իշխանության ոլորտների հստակ սահմանագծում, դերերի բաշխում: *Էգալիտար ընտանիքում* տղամարդու և կնոջ հավասարություն է ընտանիքին վերաբերող բոլոր ոլորտներում:

7. Լրիվ ընտանիք, ոչ լրիվ ընտանիք, հատուկ կամ բինուկլեար ընտանիք.

8. Մեկ-երկու երեխա ունեցող ընտանիքներ, բազմազավակ ընտանիքներ [7]:

ԸՆՏԱՆԻՔԻ ՍՈՑԻԱԼ-ՀՈԳԵԲԱՆԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Մարդու՝ որպես կենդանի էակի կենսագործունեությունը ենթադրում է տարբեր պահանջմունքների բավարարում: Մի մասը կարող է բավարարվել ինքնուրույն, մյուսը՝ այլ մարդու հետ համատեղ: Եթե ամուսնության (տղամարդու և կնոջ միասնության) գոյության պահից նշանակալի են եղել տնտեսական, կենցաղային, վերարտադրողական, դաստիարակչական գործառույթները, ապա ներկայումս ամենուրեք ուժեղանում է հոգեթերապևտիկ, այն է՝ հուզական օգնության գործառույթը: Ամուսնությունը ներկայումս հանդես է գալիս որպես ամուսինների միջև հոգեբանական հարաբերություն: Ամուսնության կնքման դեպքում զգացմունքների պահանջարկն աճում է: Յուրաքանչյուր մարդ յուրօրինակ է և անկրկնելի, և այդ յուրօրինակության հակառակ կողմը միայնությունն է: Սեփական կյանքի յուրօրինակության, անձնական հատկությունների անկրկնելիության և դրանց դրսևորման գիտակցումը մարդուն դրդում է միայնության հաղթահարման: Պետք է, որ ինչ-որ մեկը հասկանա, ընդունի իրեն, ինչ-որ մեկին անհրաժեշտ լինի: Մարդը սիրելու և սիրվելու ծարավ է:

Ընտանիքի հոգեբանության ուսումնասիրման ոլորտում նկատված բազմաթիվ միտումները, տեսական բազմաթիվ ենթադրությունները, որոնք ծնում են ամուսնության և ընտանիքի մոդելների հիմնադրությամբ սահմանները, վկայում են հոգեբանական գիտության համակարգում ընտանեկան հոգեբանության տեղի իմաստավորման արդիականության մասին:

21-րդ դարում սուր են դրվում հետևյալ հարցերը՝ ինչպես կարող է մարդը հաղթահարել սեփական միայնությունը, հասնի կայուն, ներդաշնակ միության այլ մարդու հետ և ինչպես պահպանի այդ միությունը ամբողջ կյանքի ընթացքում: Ս. Լ. Ռուբինշտեյնը նշում էր. «Այլ մարդու, մարդկանց նկատմամբ վերաբերմունքը մարդկային կյանքի հիմնական թելն է, դրա կորիզը: Մարդու «սիրտը» ամբողջությամբ գործված է այլ մարդկանց նկատմամբ նրա մարդկային հարաբերություններից. ինչ արժե այն՝ ամբողջությամբ որոշվում է նրանով, թե ինչ մարդկային հարաբերությունների է ձգտում մարդը, ինչ հարաբերություններ է ընդունակ հաստատել: Մարդկային կյանքի հոգեբանական վերլուծությունը, որն ուղղված է այլ մարդկանց նկատմամբ հարաբերությունների բացահայտմանը, իրական հոգեբանական կորիզն է»:

Ներկայումս գրեթե բոլոր երկրներում ընտանիքը ճգնաժամ է ապրում: Այն գերիշխող է և դժվար հաղթահարելի: Վերջինս ապացուցում է ընտանիքի և ընտանեկան հարաբերությունների ուսումնասիրման անհրաժեշտությունը: Հոգեբանական հետազոտությունների մեծ մասում քննարկվում են սոցիալական կարծրատիպերի խոշոր բեկումը, դեզինտեգրացիան, ընտանիքի, հատկապես բազմազավակ, սոցիալական ստատուսի փոփոխությունը [8]:

Ներկայումս առանձնացնում են ընտանիքի հետևյալ հիմնական խնդիրները.

- *ընտանիքի դերը անձնավորության ձևավորման գործում,*
- *ընտանեկան փոխազդեցությունը,*
- *ամուսնական խնդիրները,*
- *երեխաների դաստիարակությունը,*
- *ընտանեկան համակարգի կենսագործունեությունը,*
- *ընտանեկան հարաբերությունների կազմակերպումը և դինամիկան,*
- *ընտանիքի բարոյական մթնոլորտը:*

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԿՈՆՖԼԻԿՏՆԵՐԻ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ, ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ

ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՐԵԽԱՅԻ ԱՆՁԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՎՐԱ

Բոլոր ժամանակներում էլ ընտանիքում տարբեր պատճառներով ծագել են կոնֆլիկտներ: Հաճախակի կոնֆլիկտներն ազդում են ընտանիքի հոգեբանական մթնոլորտի վրա, քայքայում հարաբերությունները, ընտանիքի անդամների մեջ առաջացնում սթրես, լարվածություն, տհաճ հոգեվիճակներ: Ընտանեկան կոնֆլիկտների արդյունքում առաջին հերթին տուժում են երեխաները, որոնք ունենում են անձնային զարգացման խեղաթյուրումներ և վարքի խանգարումներ: Երեխայի անձի ձևավորումն առաջին հերթին տեղի է ունենում ընտանիքում, և ընտանեկան մթնոլորտը, հարաբերությունները, դաստիարակությունը վճռորոշ ազդեցություն են ունենում երեխայի ներդաշնակ զարգացման և հոգեկան առողջության վրա: Ընտանիքում ձևավորվում են երեխայի բնավորությունը, ինքնագիտակցությունը, ինքնագնահատականը, բարոյական պատկերացումները, սոցիալական դիրքորոշումները, երեխան յուրացնում է վարքի կանոնները, տեղի է ունենում անձի սոցիալականացում: Վերջին ժամանակներում ընտանեկան հարաբերություններն էական փոփոխությունների են ենթարկվել: Ավելացել է բջջային՝ ամուսիններից և երեխաներից կազմված ընտանիքների թիվը: Փոխվել են ընտանիքում ամուսինների ֆունկցիաները, նրանց արժեհամակարգը, վերաբերմունքը երեխաների նկատմամբ, դաստիարակության մեթոդները: Շատ կարևոր է ուսումնասիրել ընտանեկան հարաբերություններում տեղի ունեցող տեղաշարժերը, ընտանեկան կոնֆլիկտների առաջացման պատճառները և դրանց ազդեցությունը երեխայի անձի ներդաշնակ ձևավորման վրա: Գոյություն ունի «կոնֆլիկտ» հասկացության մի քանի սահմանում: Բ. Մ. Ռեբուսը կոնֆլիկտը բնութագրում է որպես «մարդկանց գիտակցության մեջ միմյանց հանդեպ հակադարձ ուղղված և անհամատեղելի միտումների բախում՝ կապված բացասական սուր հուզական ապրումների հետ»[4, էջ 45]: Ըստ Ա. Վ. Սերգեյչուկի՝ «կոնֆլիկտը անհատների անհամատեղելի նպատակների, հետաքրքրությունների, դիրքորոշումների, կարծիքների, հայացքների բախում է»[5, էջ 212]: Ի տարբերություն Ռեբուսի և Սերգեյչուկի՝ Ա. Մ. Ստոյարենկոն կոնֆլիկտը բնութագրում է ոչ թե որպես բախում, այլ հակասություն. «Կոնֆլիկտը երկու և ավելի մարդկանց (խմբերի) միջև սուր և դժվար լուծվող հակասություն է, որը բնութագրվում է հակամարտությամբ, հակասող

կողմերի կողմից ուժեղ միջոցների փոխադարձ կիրառմամբ՝ հակառակ կողմին հաղթելու նպատակով»[6, էջ 294]: Ըստ վիճակագրական տվյալների ընտանեկան կոնֆլիկտների հիմնական պատճառը հաղորդակցման կուլտուրայի, փոխադարձ վստահության, քաղաքավարության, ուշադրության, բարյացակամության, նրբազգացության բացակայությունն է: Իրականում կոնֆլիկտների պատճառ կարող են հանդիսանալ հոգեբանական անհամատեղելիությունը, սեռական խնդիրները, միմյանց մտադրությունները չհասկանալը, վարքի սխալ մեկնաբանությունները, բարոյականության վերաբերյալ տարբեր մոտեցումները, պարտքի և պատասխանատվության զգացումի բացակայությունը և այլն:

Ընտանիքն ամուր է այն ժամանակ, երբ զույգերի միջև ստեղծված են բարիդրացիական հարաբերություններ, երբ ազատ քննարկվում են տարբեր թեմաներ, երբ ամուսիններն ունեն ընդհանուր հետաքրքրություններ, ընդունակ են ապրումակցման, զիջող են և, ամենակարևորը, երբ ընտանիքի հիմքում սերն է:

Ստորև ներկայացված են ընտանեկան կոնֆլիկտների տեսակներն ու դրանց հիմնական պատճառները:

- 1. Կոնֆլիկտ ամուսնական զույգի միջև:** Կին-տղամարդ հարաբերություններում կոնֆլիկտի պատճառ կարող են լինել հոգեբանական անհամատեղելիությունը, զույգերից մեկի «ծանր» բնավորությունը, սեռական անբավարարվածությունը, դավաճանությունը, աշխարհընկալման և արժեհամակարգի անհամապատասխանությունը, կնոջ անկարողությունը՝ լուծելու կենցաղային հարցերը, ֆինանսական խնդիրները և այլն: Կոնֆլիկտը կարող է պայմանավորված լինել նաև ընտանեկան հարաբերությունների ճգնաժամով: Առաջին ճգնաժամն ի հայտ է գալիս ամուսնության 1-ին տարում, հատկապես երբ ընտանիքում երեխա է ծնվում, երկրորդը՝ ամուսնության 3-7-րդ տարում, երրորդը՝ 17-25-րդ տարում: Ամուսնական կոնֆլիկտները հաճախ առաջանում են զույգերի ֆիզիկական և հոգեբանական անհամատեղելիության պատճառով: Հոգեբանական համատեղելիությունը պայմանավորված է ամուսինների խառնվածքի տիպով և բնավորության գծերով: Որքան ամուսինները նման են իրար բնավորությամբ և խառնվածքով, այնքան ավելի շատ են նյարդայնացնում և հոգնեցնում միմյանց: Ներդաշնակ զույգ կարող են լինել օրինակ սանգվինիկ ամուսինն ու մելանխոլիկ

կինը: Ֆիզիկական համատեղելիությունը պայմանավորված է կնոջ և տղամարդու օրգանիզմի կառուցվածքով, սեռական օրգանների առանձնահատկություններով, որոնք էական նշանակություն ունեն սեռական կյանքում: Արդեն ապացուցված է, որ սեռական անբավարարվածությունը, ինտիմ կյանքում առկա խնդիրներն առաջացնում են սառնություն ու անտարբերություն կին-տղամարդ հարաբերություններում: Ընտանիք կազմելիս հարկավոր է հաշվի առնել նաև այն, որ տղամարդկանց օրգանիզմի վերջնական ձևավորումը տեղի է ունենում 25 տարեկանում, իսկ կանանց օրգանիզմի վերջնական ձևավորումը՝ 18-20 տարեկանում: Բացի այդ, տղամարդկանց սեռական հակումն ավելի երկար է պահպանվում, քան կանանց: Ուստի, կենսաբանական տեսանկյունից ցանկալի է, որ զույգ կազմելիս տղամարդը լինի տարիքով ավելի մեծ, որպեսզի սեռական կյանքում լինի ներդաշնակություն [2, էջ 224]:

Ամուսնական կոնֆլիկտների առաջացման մյուս հաճախակի հանդիպող պատճառը տղամարդու՝ որպես լոկ ֆինանսի աղբյուր դիտարկվելն է: Այն միտքը, որ ընտանիքի անդամները ֆինանսապես տղամարդուց կախվածության մեջ են, սկսում է ճնշել և բացասաբար անդրադառնալ նրա հոգեկանի վրա: Արդյունքում թուլանում է նրա կապը նախ կնոջ, ապա՝ երեխաների հետ: Գոյություն ունեն նաև այնպիսի ընտանիքներ, որտեղ բավականին բարձր է կոնֆլիկտայնության աստիճանը, խաթարված է ընտանիքի անդորրը, միջանձնային հարաբերություններում առկա է լարվածություն: Դրանք են.

- ներոտիկ ընտանիքներ, որտեղ զույգի մոտ նկատվում են տազնապայնության բարձր մակարդակ, քնի խանգարում, ագրեսիվություն,
- ճգնաժամային ընտանիքներ, որտեղ ամուսինները թշնամաբար են տրամադրված միմյանց նկատմամբ, հաշվի չեն առնում միմյանց հետաքրքրությունները, հակված չեն փոխզիջման,
- պրոբլեմային ընտանիքներ, որտեղ առկա խնդիրների, կյանքի ծանր պայմանների արդյունքում ընտանիքը հայտնվում է անկայուն վիճակում: Մշտական վեճերը, կոնֆլիկտները միանշանակ ազդում են ինչպես ամուսնական զույգի, այնպես էլ երեխայի հոգեկան առողջության վրա[3]:

Ծնողների միջև ծագած կոնֆլիկտի արդյունքում երեխան կարող է ունենալ մեղքի զգացում՝ կարծելով, որ ինքն է հանդիսացել կոնֆլիկտի պատճառ: Որոշ դեպքերում էլ երեխայի մեջ կարող է առաջանալ վախի զգացում: Մա նկատվում է հատկապես այն ժամանակ, երբ երեխան ակնատես է լինում ծնողների վեճին կամ բռնության տեսարանների: Այսպիսի երեխաներն ապրում են մեղքի, վախի զգացումով, լինում մեկուսացված ու անհանգիստ, նաև կարող են ունենալ նյարդային, հոգեւտմատիկ և այլ հիվանդություններ: Հարկ է նշել, որ որոշ երեխաների համար էլ կոնֆլիկտը դառնում է սովորական մի երևույթ: Հետագայում՝ հասուն տարիքում, նրանք այդ նույն անտարբերությունը դրսևորում են շրջապատող մարդկանց, երևույթների նկատմամբ, դառնում են սառնասիրտ, ունենում ապրումակցման ցածր մակարդակ: Այս երեխաների ծնողները, տարված լինելով հարաբերություններ պարզելով, չեն նկատում, որ իրենց երեխան ձեռք է բերում բնավորության բացասական գծեր, կատարում անընդունելի արարքներ, դրսևորում հակասոցիալական վարքագիծ:

2. Կոնֆլիկտ ծնող-երեխա հարաբերություններում: Ընտանիքում ծնողը կարող է կոնֆլիկտներ ունենալ տարբեր տարիքի երեխաների հետ: Պատճառը ծնողի՝ երեխայի տարիքային և հոգեբանական առանձնահատկությունները չգիտակցելն է, դաստիարակության ձևերին չտիրապետելը, երեխայի մտադրությունները չհասկանալը, նրան մշտապես փոքր և անկարող մարդ համարելը: Մի տարիքային փուլից մյուսին անցումն ուղեկցվում է ճգնաժամով, որը միշտ չէ, որ սահուն է ընթանում: Ճգնաժամը կարող է լարվածություն առաջացնել հարաբերություններում՝ հատկապես երեք տարեկանում և դեռահասության տարիքում: Երեք տարեկանի ճգնաժամի պատճառը գոյություն ունեցող հակասությունն է երեխայի պահանջմունքների և դրանց բավարարման միջև: Երեխաներն այս շրջանում դառնում են կամակոր, համառ, ամեն ինչ անում են պահանջվածին հակառակ, բացասական վերաբերմունք են ցուցաբերում մեծահասակների նկատմամբ, թեպետ պետք է նշել, որ երեխայի նեգատիվիզմը ոչ բոլորի նկատմամբ է դրսևորվում. այն խիստ ընտրողական բնույթ է կրում և ուղղված է մասնավորապես նրանց դեմ, ովքեր փորձում են ճնշել իր ազատությունը: Մեծահասակները պետք է իմանան, որ երեք տարեկանի ճգնաժամն անցողիկ երևույթ է և վկայում է այն մասին, որ երեխան պատրաստվում

է անցնել հաջորդ տարիքային փուլ: Ծնողների տեղեկացվածությունը, նրանց հանդուրժողականությունը թույլ չեն տալիս, որ ծնող-երեխա հարաբերություններում նվազի ջերմությունը, անջրպետ առաջանա: Մեծ թվով կոնֆլիկտներ են առաջանում դեռահասության տարիքում, ինչը պայմանավորված է դեռահասների հոգեբանական, ֆիզիկական և սեռական կյանքում տեղի ունեցող փոփոխություններով: Դեռահասությունն ինքնին համարվում է ճգնաժամային տարիք, և այս տարիքային փուլում առավել կարևոր են ընտանեկան ջերմ հարաբերությունները, փոխադարձ վստահությունը, հարգանքը, փոխըմբռնումը: Այս տարիքային փուլում հաճախ է առաջանում «հայրեր և որդիներ» խնդիրը: Մի դեպքում դեռահասն սկսում է համեմատել «իդեալական ծնողի» իր պատկերացումներն իրական ծնողների հետ և տեսնում է, որ հսկայական տարբերություն կա «իդեալական» և «իրական» ծնողների միջև: Մյուս դեպքում դեռահասը, որի մոտ սկսվել է ֆիզիկական բուռն զարգացման և սեռական հասունացման գործընթաց, սկսում է իրեն մեծ համարել և բոլորից պահանջել, որ իրեն վերաբերվեն ինչպես մեծի: Բոլոր դեռահասները, առանց բացառության, ունեն այդ ձգտումը: Այն ծնողները, ովքեր շարունակում են դեռահասին վերաբերվել փոքր երեխայի նման, ունենում են լուրջ խնդիրներ: Ծայրահեղ դեպքերում ծնող-երեխա լարված հարաբերությունները հանգեցնում են նյարդայնության, ընկճախտի, բռնության դրսևորումների: Ծնող-երեխա հարաբերություններում կոնֆլիկտներ են առաջանում նաև սխալ դաստիարակության պատճառով: Ծնողը միշտ ձգտում է իր երեխային դարձնել օրինակելի, անթերի՝ կիրառելով խիստ պատժամիջոցներ, կոպիտ վարվելով, քիչ խրախուսելով, երբեմն էլ դաժան վերաբերմունք դրսևորելով: Ոչ տեղին պատիժը, ծնողի կոպտությունը, դաժանությունը երեխայի մեջ հանգեցնում են երկու ծայրահեղ դրսևորումների. առաջին դեպքում երեխան մեծանում է չարացած, ագրեսիվ, երկրորդ դեպքում՝ անվստահ, բարդույթավորված: Փոքր տարիքում երեխայի ագրեսիվությունը դրսևորվում է նրանում, որ երեխան սկսում է հանել տիկնիկի աչքերը, դիտավորյալ կոտրել խաղալիքները, պոկել ծաղիկները, քարով հարվածել բակի կատուներին և շներին: Գերադասում է խաղալ «ագրեսիվ» խաղալիքներով՝ զենք, ատրճանակ, նետ ու աղեղ և այլն: Այնուհետև երեխայի ագրեսիվ հակումները դրսևորվում են

շրջապատող մարդկանց նկատմամբ: Երեխան ֆիզիկական ուժ է կիրառում իրենից թույլերի հանդեպ, փորձում ճնշել նրանց, նվաստացնել, ցավ պատճառել: Բազմակի դիտարկումները ցույց են տվել, որ ավտորիտար ոճի ծնողների երեխաները մեծանում են ընկճված, անվստահ, ինքնամփոփ, կաշկանդված, չշփվող: Նրանք ինքնավստահ և նախաձեռնող չեն, չեն կարողանում ինքնուրույն որոշումներ կայացնել, կազմակերպել սեփական կյանքն ու աշխատանքը:

3. Կոնֆլիկտ երեխա-երեխա հարաբերություններում: Երեխա-երեխաների հարաբերություններում կոնֆլիկտի պատճառները մի քանիսն են: Առաջին պատճառը երեխայի հանդեպ ուշադրության պակասն է: Որպես կանոն՝ ընտանիքում երկրորդ երեխայի ծնունդն առաջնեկի մեջ առաջացնում է մերժված, անտեսված լինելու զգացողություն, ինչն էլ կարող է վերածվել ասելության ինչպես ծնողի, այնպես էլ քրոջ կամ եղբոր նկատմամբ: Երկրորդ երեխայի ծնվելուց հետո ծնողներն առավել ուշադիր պետք է լինեն առաջնեկի նկատմամբ, նրա մեջ ձևավորեն դրական վերաբերմունք նորածնի նկատմամբ: Միայն ծնողից է կախված երեխա-երեխա հարաբերությունների բնույթը: Երեխա-երեխա հարաբերություններում կոնֆլիկտի առաջացման երկրորդ պատճառը ծնողի կողմից երեխաների միջև սեռային խտրություն դնելն է: Հայկական ընտանիքներում «նորմալ» է տղա-աղջիկ երեխաներին բաժանել ծնողների միջև: Մայրերը սովորաբար սիրում են տղա երեխաներին՝ տալով նրանց արտոնություններ, իսկ հայրերը նմանատիպ վերաբերմունք են դրսևորում աղջիկների հանդեպ: Երեխան դեռևս վաղ տարիքից հասկանում և զգում է ծնողի վերաբերմունքն ու սկսում է հակակրանք զգալ եղբոր կամ քրոջ նկատմամբ:

4. Կոնֆլիկտ ընտանիքի այլ անդամների հետ: Եթե համեմատենք ընդլայնված և բջջային ընտանիքները, ապա կտեսնենք, որ ընդլայնված ընտանիքներում առաջանում են այնպիսի կոնֆլիկտներ, որոնք ուղղակի չեն կարող առաջանալ բջջային ընտանիքներում: Հայկական իրականությունում ընդունված ավանդույթ է, երբ տղան ամուսնանում և իր կնոջ հետ ապրում է հայրական ընտանիքում, որտեղ, բացի ծնողներից, ապրում են նաև եղբայրները, քույրերը և այլ հարազատներ: Որքան բազմանդամ է ընտանիքը, այնքան դժվար է ապահովել բարիդրացիական մթնոլորտ: Բազմաթիվ ընտանիքների ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ

ընդլայնված ընտանիքներում կոնֆլիկտը հիմնականում առաջանում է հարսների և սկեսուրների միջև: Կոնֆլիկտների պատճառ կարող են հանդիսանալ կենցաղային պայմանները, ֆինանսական խնդիրները, կրթվածության մակարդակի տարբերությունները, մայրական խանդը, հարսի ինքնահաստատվելու ձգտումը, երեխայի դաստիարակության հետ կապված տարբեր մոտեցումները, բնավորության և խառնվածքի անհամատեղելիությունը և այլն: Կոնֆլիկտներ են առաջանում նաև ընտանիքի այլ անդամների միջև, երբ առաջ է գալիս նյութական բարեկեցության, ժառանգության հարցը: Առաջին հայացքից թվում է, թե այս տեսակի կոնֆլիկտներն ազդեցություն չունեն երեխայի հոգեկան զարգացման վրա, սակայն, երբ երեխան ականատես է լինում, թե ինչպես են ծնողները վիճաբանում, վիրավորում, վարկաբեկում մեկը մյուսին, փոխվում է նաև նրա հոգեվիճակը: Կոնֆլիկտային իրադրությունը երեխային դարձնում է սառնասիրտ, չշփվող, դաժան, անուշադիր, ագրեսիվ, կոպիտ կամ էլ անվստահ, ինքնամփոփ, ընկճված ու անտարբեր:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Ընդհանրացնելով կատարած աշխատանքը՝ մենք եկանք այն եզրակացության, որ ընտանիքը բաց համակարգ է, որը կազմված է ենթահամակարգերից և, որպես ենթահամակարգ, մտնում է այլ համակարգի (հասարակության) կազմի մեջ: Ընտանիքի անդամները, սովորաբար, միմյանց հետ կապված են զգացմունքային կապերով, միմյանց նկատմամբ զգում են փոխադարձ պատասխանատվություն: Ընտանիքի անառողջ մթնոլորտը, ամուսինների կոնֆլիկտային հարաբերությունները միանշանակ բացասական ազդեցություն են գործում երեխայի վրա: Երեխան, որը մշտապես գտնվում է լարված, սթրեսային վիճակում, ունենում է «ծանր» բնավորություն, չի կարողանում կապեր հաստատել հասակակիցների և մեծահասակների հետ, ունենում է ոչ ադեկվատ, ցածր ինքնագնահատական: Ցանկացած ընտանիքում վեճերն ու կոնֆլիկտներն անխուսափելի են, ուստի յուրաքանչյուր մեծահասակ ամուսնական զույգ պետք է սթափ գիտակցի, որ պատասխանատվություն է կրում ձևավորելու և դաստիարակելու առողջ երեխա: Այդ պատճառով ընտանիքում պետք է.

- կոնֆլիկտների թիվը հասցնել նվազագույնի, իսկ առաջացման դեպքում դրանց արագ լուծում տալ,
- ընտանիքում ստեղծել խաղաղ, հանգիստ մթնոլորտ երեխայի ֆիզիկական և հոգեկան զարգացման համար,
- բարիդրացիական հարաբերություններ հաստատել ինչպես երեխայի, այնպես էլ ընտանիքի բոլոր անդամների հետ՝ հիմնված սիրո և հարգանքի վրա:

Այսպիսով, ամփոփելով վերը նշվածը, փորձենք ներկայացնել նաև առաջարկներ, որոնք կօգնեն ընտանիքում երեխաների ճիշտ դաստիարակմանը.

- Ծնողները պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնեն երեխայի դաստիարակությանը, ավելի շատ ժամանակ տրամադրեն նրան, որպեսզի երեխայի մոտ չձևավորվի թշնամական վերաբերմունք, ագրեսիվություն հասարակության նկատմամբ:
- Ոչ լիարժեք ընտանիքներում պետք է ստեղծել պայմաններ, որպեսզի երեխան իրեն զգա սիրված եւ պահանջված, ընդգծվի նրա կարևորությունը:

- Իսկ, ընդհանուր առմամբ, բոլոր ծնողներին և ընտանիքներին կառաջարկենք հիշել, որ երեխան գերզգայուն էակ է, որն ամեն ինչ զգում և հասկանում է: Այսինքն, երկու ծնողի առկայությունը դեռ չի նշանակում ջերմ մթնոլորտ, հոգեբանական պահանջմունքների բավարարում, որոնք չափազանց անհրաժեշտ են երեխայի ճիշտ ձեւավորման եւ զարգացման համար:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Սեդրակյան Ս.Ա. Ընտանիքի հոգեբանություն. Երևան: «Ուրարտու» համալս., 2010, 456 էջ:
2. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины. СПб.: Питер, 2003. - 544с.
3. Лобан Н.А. Конфликтология : УМК – Минск.: Изд-во МИУ, 2008. 471с.
4. Ребус Б.М. Психологические основы управления школой. – Ставрополь.: СГПИ. 1990. - 144с.
5. Сергейчук А.В. Социология управления. - СПб.: Бизнес-пресс, 2002. 240с.
6. Столяренко А.М. Общая и профессиональная психология. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. 382с.
7. [https://tert.nla.am/archive/NLA%20AMSAGIR/Hogebanutyun2000/2010\(1-2\).pdf](https://tert.nla.am/archive/NLA%20AMSAGIR/Hogebanutyun2000/2010(1-2).pdf)
8. <https://www.doctors.am/yntaniqi-tesaknery>